

teljesedjenek. Mikor lapozgatok a könyvben, látom görög bölcsere emlékeztető gyönyörű fejtét, amint egy percre mellére fekteti, hogy aztán fölemelve, szemével és szavával fényt árásson. Ez a nagy gondolattermelő idegrendszer, amelynek szép feje volt a legkifejezőbb hangszere, mincig és mincennél ontotta a gondolatébresztő gondolatot. Megírt lapok, kinyomatott könyvek mily keveset őriztek meg ezekből! És hozzá tanári foglalkozása, kedvelt irodalmi és művészeti tanulmányai mennyire megakadályozták abban, hogy eszmeszerkezeteket teljesen kiépítsen s minden részletében kidolgozzon. Életének két főműve lett volna: egyik a művészi jellemzések átfogó fejlődését, a másik a magyar sors elemzését adta volna. E két művel a benne rejlő két legértékesebb ember: a műlélvőző s a bölcs megfigyelő épített volna halhatatlan hajlékot magának. Egyiket sem írta meg. Az elsőt legalább megélte. De a másodikat még megélni sem volt lelki ereje. Sorsa tragikusabb, mint legjobb barátjára, Péterfy Jenőre, aki csak önnönéletét temette el, míg neki sőtét kétség sugallta, vajjon önnönéletével együtt nem temeti-e hazája életét is?

A Hagyatékokban szárnyaszegetten, célhoz nem érten nyilatkozik meg Riedl bölcselő egyénisége s mégis teljes értéket is nyújt, de legfőképen emberi mivoltát mindennél jobban világítja meg. Mi benne a teljes érték? Egy-egy gondolatcsira, amely szállóigék tömörségével hat és ércszóval fogalmazza meg Magyarország újraképzésének alapföltételeit. Idézzünk belőle? *Magyarország vagy művelt lesz, vagy nem lesz. — A magyar jövőt szellemi és erkölcsi átalakulásunkban látom. — A nemzeti energiát növelni, de nem a nemzeti retorikát. — Nevelni kell az egyéni felelősség elvállalására és elviselésére. — Gyűlöljük meg a gyűlöletet. — Minden ember ma a hírlapok papagálya.*

Mindezeket s az ezekhez hasonló mély meg-látásokat Riedl nem a közönség, hanem ön-maga számára írta le. Csak odavetett, emlékeztetőnek szánt szövegek, s mégis mindegyikben tanulmányok, könyvek anyaga van letéve. Miért kellett e tanulmányoknak, e nagy könyv-nek megíratlanul maradni? E kérdésnél lép előtérbe Riedl Frigyes emberi alakja. Olyan időben lépett az esztétikus pályára, amikor Európázerte fényűző gazdagsággal virágzott a tudomány. Jelentős és hatalmas művekkel gyarapodott minden tudományág, de különösen az irodalmi és történeti tanulmányok vettek nagy lendületet. A tudományokban éppúgy, mint a művészetekben, az egyes ágak korrespondenciáinak új eredményeket jelentő keverése vált divattá. Wagner zenét és irodalmat, Verlaine zenét és költészetet, a parnasszisták költészetét és festészetet olvasztottak össze; Taine természettudományt, történetet és esztétikát, Renan teológiát, történettudományt, nyelvészetet és bölcséletet, Gobineau ethnológiát, orientá-lizmust, szépirodalmat, történelmet és művé-szettörténetet kever. Különösen a franciáknál új tudomány fejlődik ki: a művészi tudomány, a sokat támadott renani dilettantizmus, amely

nemcsak új tudomány, hanem az új léleknek, a XIX. század-végi európai léleknek leghűbb kifejezője. Riedl Frigyes is ez az új európai lélek kísérti. A békés Európa megsokszorozza a tudományok anyagi és szellemi eszközeit, megkényíti a nemzetközi érintkezést s a tudósok elé nemcsak új, nagy feladatokat tűz, hanem azok megoldását lehetővé is teszi. Új tudós-típus alakul ki: a szaktudós felé emelkedő európai tudós. Mindegyikük nemcsak tudós, hanem bölcselő is; nemcsak tudományos, hanem művészi és emberi értékeket hoz. A műfajoknak ez a keveredése nem hogy dilettantizmust teremtett volna, hanem megélte azt s a színvonalat tudományban és művészetben egyaránt növelte. Flaubert történettudós lesz, hogy regényit írjon; Taine vetekedik szépiróknak kompozíciójával és stílusával, amikor történetet ír. E szellem hatása alatt nálunk is egész tudós nemzedék keletkezik. A legkiválóbbak közöttük: Péterfy Jenő, Riedl Frigyes, Grünwald Béla és Pauler Gyula. Új nemzedék — a mi tanáraink. Talán az egy Grünwald Bélát kivéve, élete főművét egyikük sem írta meg. Pedig, ha agy-velejük súlyát gramokban lemérjük, ha tehetőségük szárnyának megszabjuk a teret, francia eszményképeiknek egyikük sem marad mögötte. Különösen nem Péterfy és Riedl. De sokáig késelekdedek önhibájukon kívül középiszolák katedráin; sokáig kellett várniok és sok méltatlan mellőzést megérniök, amíg végre olyan helyzetbe kerültek, hogy csupán tudományos és művészeti érdeklődésüknek élhettek volna. Szellemi életük fejlődésének természetes vonala a művészetek átélésén keresztül a bölcsészet magasabb régióiba vezetett. Péterfynek kifogyott a türelme erre az időre várakozni s mire Riedl ideért, leomlottak körülötte a keretek, a jól berendezett életet pusztító vihar dúlta fel s az egykori boldog Magyarországból az lett, ami Riedl készülő műveiből: csonka, töredékes Hagyaték . . .

A vészek után kis ideig közöttünk élt még társtalanul és tájékozatlanul. Az embereket mindig bizonyos szkepszissel nézte, de a nagy eseményektől kifordított szívek s falánkabbá vált érdekek ilyen fokú rútságáról neki sem lehetett fogalma. Hitét azért az egyéni hívás-gokon túli nagy egységben: a hazában, sohasem veszette el. Erről tesz tanubizonyosságot Hagyatéka, amelyben gondolatait minden hangszerelesség nélkül nyersen s ösztönös kénszernek engedve, vetette papírra. Így is ércebe, márványba kívánczó igék ezek: 'bár legalább szívükbe vésnék az emberek! Kuncz Aladár.

KOMÁROMI JÁNOS: *Esze Tamás a mezit-lábasok ezredese.* (Genius kiadás.) Ha valaki erről a könyvről rövid meghatározást kívánna tőlem, így jellemezném: eposz prózában. Az írónak mintha az lett volna a célja, hogy a hősköltemények mechanizmusába illesszen bele egy modern, naturalista szemmel tekintett történeti eseményt. A regény nem fejezetekre, hanem énekekre oszlik, alakjai állandó jelzők kíséretében lépnek fel, — főhősét, „a nagyerejét

és kegyetlen Esze Tamást" bizonyos magasztosító csodálattal nézi, eposzi módon nagyjátja, s bár középpontjába helyezi az eseményeknek, mintegy tiszteltből nem lépteti fel olyan sűrűn, mint epizódikus alakjait. Az is a hősi költészetre emlékeztető vonás, hogy csataleírásainak a „Hej! micsoda csata volt ez!” felkiáltás refrainszerű ismétlésével bizonyos ritmikusságot akar adni.

Ez az epikus nagyvonalúságra való törekvés ellentétben áll az írónak már említett naturalisztikus ábrázolásával, s a történeti eseményeknek aprólékos közelítésből való szemléletével. Így e kétféle költői modor valamely — alighanem szándékolt — stílusdiszsonanciát eredményez.

E szinte organikus alapsajátság azonban nem akadályozza egy csomó igazán művészi szépségeket. Az 1897-iki parasztlázadásnak igen megragadó bemutatását kapjuk, s az író elbeszélő modorában van valami lázas lendület és valami szokatlanul líkített. Alakjainak rajza igaz! inkább csak körvonalazott, de e vonalak hívek és újszerű lelki mozgásokat mutatnak be. Így például a parasztokhoz pártolt fiatal úri, Thuróczy Miklós és az őt párthagyásra készítő menyasszonyának lelki háborgásaiban sok megrázóan emberi érzés csapódik felszínre. A tipizált magyarsággal együtt érző, de a parasztlázadásra fajult felkelés elől Bécsbe menekülő II. Rákóczi Ferencnek bemutatása is igen érdekes és újszerű. A karóba húzott kurucok kínlódásában van valami nyersen riktó, de annak bemutatása, hogy e látványok az átpártoló Thuróczyban minő visszhangot vernek, erővel teljes. Általában egyik fősajátsága e könyvnek, hogy távol áll minden köznapiságtól, s a történeti regények minden megszokott requizitumát kerüli.

A regény ifjúsági olvasmányának készült. Lelkes hangja és stílusának — bár itt-ott erőltetett — de legtöbbször igenis magyaros zengése révén annak is való, de egy két merészebben nyers kifejezésén a könyv értékének és jellemző erejének minden csökkenése nélkül éppen ifjú közönsége kedvéért nem ártott volna enyhíteni.

Galamb Sándor.

GONDOLATOK SZÁRNYÁN. Verseik. Irta: *Madai Gyula.* Budapest, 1922. Dr. Madai és Lengyel kiadása. 72 lap. — Madai Gyula költészetében jól eső eredetiséggel hatnak. Hiányoznak belőlök a mai lírának modoros és elhasznált motívumai, érzelemanyaga: az emlékhangulat és az ihlet kiélésének bágyadt passzivitása. Madai lírai benyomásait a szemlélődés és eszmélkedés formáin át veszi fel, ami Tompa költői lélektanának emlékezete nála, de a kapott behatásokat erős férfiúi hæv fegyelmzett érzékenységgel tudja fogadni. A lelki formálódás e nemű természete belső szükségkép hozza magával a mérsékletet, az egyensúlyt, amely, anélkül, hogy egyúttal középserűséget is jelentene, megnyugtató harmóniává csendül ki dalaiban. Néhol a gondolat nehezen kapja meg költői életét, csak retorikusan avagy magya-

rázóan tud átváltódni eszmélkedésből költészeté; hangjában vannak olyanok, amelyeket eltanult, nem a maga belső életéből dalolt ki; ezek nem az ő természetéhez illenek, stíluszavart okoznak, s olykor merő hang diszletté is válnak. Madai lírai tárgyköre nem gazdag, de mindig választékos és emelkedett. Itt-ott a bőbeszédűség s néhol egy kis prózaiságon kiárad és erejét veszti a szavaknak a tárgyak levegőjéből táplálkozó érzet-hangulata, úgy, hogy elillan a téma lírai zamata; de általában erős ritmus érzékkel, kitűnő magyarsággal tudja csattanós egységéig kiformalni inlet perceinek tartalmát. Egyébként az életet nem szedi szét problémákká. Derűs, nyugodt világszemlélet békéjével és hitével hidalja át azokat a nehézségeket, amelyeket felvet akár a történelmi, akár az egyéni élet. S van még idealizmusa is ahhoz, hogy a maga világa hitének magasságában kívánja látni az egész földi létet. Ez az idealizmus, s ez az erkölcsi komolyság már maga is szintézis. Még pedig olyan, melyben az élet legszebb és legmélyebb költészete lüktet. Ebből való Madai Gyula lírájának is minden értéke.

Brisits Frigyes.

ARISTOTELES. Irta *Pauler Akos.* Korunk gondolkozása határozottan filozófiai jellegű: az egyén és a társadalom életének minden viszonylatában filozófiai, azaz egyetemes vonatkozású, a bölcelet végső alapjaival összefüggő kérdések foglalkoztatják az embereket. Az erkölcs, társadalom, művészet, tudomány: az emberi szellem megnyilvánulásának ezen négy világtája, forrongó problémákkal van tele, és a szintéren „világnézetek” mérkőznek. S ha figyelembe vesszük, hogy az összekötő szálak mindama négy irányból egy egyetemes jelentőségű központi terület, a *bölceleti gondolkodás rendszere* felé vezetnek, mely az emberről és a világról alkotott nézeteinket felsőbbrendű elvek egységébe foglalja: megértjük a filozófiai gondolkodás „világnézetet” teremtő erejét.

Aristoteles bölcelete éppen ebből a szempontból világraszóló jelentőségű: „az egységes, tudományos módszerességgel kidolgozott filozófiai rendszer első példája”. Nemcsak a gondolkodás: a fogalomalkotás, ítélet és a következtetés törvényeit kutatja (logika), s nemcsak a létezés végokait (metafizika), a világ mibenlétét (fizika) és a lélek működéseit (psychologia) vizsgálja, hanem az így nyert alapvető, elméleti rendszert a cselekvő élet megnyilvánulásaiiban: az erkölcsben, a társadalom- és államtudomány, a művészet és a szaktudomány terén is alkalmazza. Aristoteles rendszerének ezen szerves egysége azonban korántsem tűnik ki oly könnyen műveiből. Számos tudományos munkája maradt ránk, bölceleti rendszerének minden ágából; de ezen műveknek nagy részében legfeljebb a gondolati tartalom származik tőle, a kidolgozás és az előadás tanítványainak sokszor nagyon is feüleles munkája. Ez nehezíti meg sok tekintetben eredeti gondolatának kihámozását. S különben is, ő nem foglalta össze egész rendszerét egy világosan áttekinthető egy-